

Zelenková, Anna

**K recepcii Czamblovho diela Minulost, přítomnost a budoucnost
česko-slovenské národní jednoty v českém prostředí na začátku 20.
století**

In: *Středoevropský areál ve vnitřních souvislostech :
(česko-slovensko-maďarské reflexe)*. Pospíšil, Ivo (editor); Šaur, Josef
(editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, pp. [77]-90

ISBN 978-80-210-5300-7

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/133518>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
provides access to digitized documents strictly for personal use, unless
otherwise specified.

Anna ZELENKOVÁ

K recepcii Czamblovho diela *Minulost, přítomnost a budoucnost česko-slovenské národní jednoty* v českém prostředí na začátku 20. století¹

Vydanie Czamblovho spisu *Minulost, přítomnost a budoucnost česko-slovenské národní jednoty* (Praha 1904),² preloženého z maďarčiny (Turčiansky Sv. Martin 1902), potvrdilo zvýšenie záujmu českého prostredia na začiatku 20. storočia o hlbšie poznanie slovenských kultúrnych pomerov. Tie boli z českej strany spájané najmä s rozvojom tradičnej česko-slovenskej vzájomnosti. Czamblovo³ „nezájmnostné“ dielo vystupovalo proti česko-slovenskej kultúrnej a najmä jazykovej

¹ Daný príspevok je zároveň zaradený ako súčasť kapitoly v pripravovanej knihe ZELENKOVÁ, Anna: *Medzi vzájomnosťou a nezájmnosťou. Sondy do česko-slovenských a slovensko-českých literárnych vzťahov* (grantový project GA AV ČR, IAA 900920702).

² CZAMBEL, Samo: *Minulost, přítomnost a budoucnost česko-slovenské národní jednoty. Kulturní a politická studie*. Z maďarštiny preložil, predmluvou, poznámkami, repertoriem posudkov a doslovom opatril Edvard Guller. Praha, A. Malíř 1904; pôvodne vyšlo v maďarskom jazyku – *A cseh-tót nemzetegység multja, jelene és jövője. Közművelődési és politikai tanulmány*. Irta dr. Czambel Samu. Tlačou R. Moškóczi v Turčianskom Sv. Martine 1902.

³ V texte píšeme meno slovenského jazykovedca v podobe Samo Czambel. Sme si vedomí toho, že *Pravidlá slovenského pravopisu* kážu písať meno ako Cambel. Vychádzame však z názoru súčasného slovenského jazykovedca Slavomíra Ondrejoviča rešpektujúceho pôvodnú podobu mena, ktorú používal samotný autor. Porov. ONDREJOVIČ, Slavomír: *Samo Czambel – významný slovenský jazykovedec*. Slovenská reč, 71, 2006, č. 6, s. 321–329.

jednote so zdôrazňovaním, podľa neho, juhoslovanského pôvodu slovenčiny a autor ako príslušník zakladateľskej generácie moderných slovenských jazykovedcov žiadal „očistenie“ slovenčiny od bohemizmov. Ale aj napriek politickým konzervatívnym názorom v tomto spise zohral svojím celkovým jazykovedným dielom významnú úlohu v dejinách slovenskej jazykovedy a štúrovskú iniciatívu už nepovažoval za „odluku“ a násilné odtrhnutie, ale za prirodzený proces konštituovania samostatného slovenského jazyka.⁴ Zameriame sa na kultúrno-politické súvislosti spojené s ohlasom Czamblovho preloženého spisu *Minulost, přítomnost a budoucnost česko-slovenské národní jednoty* v českom prostredí na začiatku 20. storočia v rámci vtedajšieho stavu česko-slovenských vzťahov. Niektoré názory v tomto spise presiahli už vo svojej dobe iba vyhranený odborný diskurz, a tak sa nestali iba predmetom jazykovedných úvah, ale aj literárnohistorických a kulturológických analýz, ktoré zasahovali aj do ideologickej sféry. Z týchto dôvodov ponechávame vyhranene jazykovedné otázky Czamblovho diela vedome stranou (prihliadame na ne iba v rámci vymedzenej témy) a sústredíme sa najmä na českú recepciu v súvislosti s kultúrno-spoločenským kontextom a jeho ideologickým pozadím.

Czamblov spis, ktorý je v podstate monografickou štúdiou, sa kompozične rozčleňuje na tri časti s úvodom, v ktorom slovenský jazykovedec vysvetľoval genézu svojho diela – kriticky ním reagoval na vznik Československej jednoty a na jej koncepciu československej vzájomnosti, ktorá sa stala oficiálnou doktrínou českého politického spektra, reprezentovaného mladšími realistami a staročechemi. Uvádzal jednotlivé vystúpenia F. Pastrnka, K. Kálala, ale napr. aj F. L. Riegra, ktorý o česko-slovenskom vzťahu (na verejnej prednáške) tvrdil, že Česi a Slováci predstavujú „jen jeden národ, jest tu jen různost dialektická“.⁵ Motivácia napísania Czamblovho spisu nespočívala iba v priamom odsúdení českých kultúrno-politických aktivít, ale aj v skutočnosti, že táto doktrína našla svojich priaznivcov aj medzi mladými Slovákmi okolo časopisu Hlas. Podľa autora poukazoval vtedajší najnovší politický vývoj na to, že „idea národní jednoty česko-slovenské vyloupla

⁴ Osobnosti Sama Czambla boli v posledných rokoch venované dve konferencie – 3. 10. 2006 sa konal v Bratislave vedecký seminár pod názvom *Jazykovedné dielo Sama Czambla (1856 – 1909)*. Príspevky boli publikované v časopise Slovenská reč, 71, 2006, č. 6. Druhá konferencia *Stopäťdesiat rokov od narodenia Sama Czambla (Význam jeho diela v rozvoji slovenskej vedy a kultúry)* sa uskutočnila v Slovenskej Lupči 24.–26. 10. 2006. Porov. správu o konferencii ŽEŇUCHOVÁ, Katarína: [Bez názvu.] *Slavica Slovaca*, 41, 2006, č. 2, s. 173–174.

⁵ RIEGER, František Ladislav: *O idej slovanské*. Hlas národa, 16. 12. 1900. Czambel danú prednášku uvádza vo svojom spise *Minulost, přítomnost a budoucnost česko-slovenské národní jednoty*. *Kulturní a politická studie*. Překlad Edvard Guller. Praha, A. Malíř 1904, s. 3.

K recepcii Czamblovho diela

se již z embrya a že dostatek životní síly jeví“.⁶ Preto chcel vyvolať aj záujem maďarskej publicistiky a príslušných činiteľov o danú otázku, ktorá už presahovala aj do politickej sféry.

Prvá kapitola preloženej práce *Minulost, přítomnost a budoucnost česko-slovenské národní jednoty* predstavuje polemiku so všeobecne rozšíreným názorom slovanskej jazykovedy o jazykovej jednote Čechov a Slovákov. Výskyt a uplatnenie češtiny na Slovensku Czambel vysvetľoval konkrétnou historickou udalosťou – príchodom husitov v polovici 15. storočia. Neskôr, počas 16. a 17. storočia, čeština na našom území zosilnela a „*souhrou zvláštních okolností stala se literárním jazykem Slovákův*“.⁷ Dospel k záveru, že český literárny jazyk nemôže byť chápaný ako prirodzený jazyk pre Slovákov a pre ich údajnú československú národnú jednotu, nejde o jazyk ľudový, ale o jazyk umelý, ktorý slúžil českej politickej misii. Ako úlohu modernej slovanskej jazykovedy vyzdvihol gramatický a lexikálny rozbor slovenských dialektov. V druhej kapitole autor rekapituloval a sumarizoval české názory na vzájomnosť a upozorňoval na to, že z českej strany ide od čias F. Palackého, P. J. Šafárika, L. Thuna, J. Kollára a potom R. Pokorného, J. Holečka atď. o politický diskurz, ktorý prevládal nad nezaujatou, objektívnou vedeckou diskusiou. Literárna vzájomnosť, ktorá bola rozvíjaná novou generáciou od 80. rokov 19. storočia, už síce otvorene nemanifestovala český odpor proti slovenčine, ale bola skrytým nástrojom k dosiahnutiu politickej a národnej jednoty. Posledná kapitola potom odráža Czamblov postoj proti česko-slovenskej jednote, snahu vrátiť sa k slovenskému jazyku, ktorý by nahradil češtinu v cirkevnej a kultúrnej komunikácii slovenských evanjelikov. V čele tohto procesu by ale podľa autora mala stáť maďarská vláda, ktorá by bola „*k zastupování zájmu bezradného slovenského lidu nejspůsobilejší*“,⁸ inak totiž hrozilo nebezpečenstvo, že Slováci „*se nám nadobro odplazi do řečiště takové kultury, jejíž duch nesrovnává se s duchovním světem maďarského státoobčanství*“.⁹ Na záver svojej štúdie Czambel vyslovil myšlienku o blízkosti maďarčiny a slovenského ľudového jazyka, dokonca o nevyhnutnosti uprednostnenia výučby maďarčiny na školách pred šírením češtiny.

Svoje názory na vzťah slovenčiny k spisovnej češtine potvrdil aj vo svojej nasledujúcej monografii, ktorá už bola napísaná v slovenčine – *Slováci a ich řeč* (Budapešť 1903). Slovenčinu zaradil do skupiny juhoslovenských jazykov a Slováci teda podľa neho patrili k inej vetve slovanských národov ako Česi. Slovenčina sa po rozpade Veľkej Moravy rozvíjala v rámci uhorského štátneho celku s dominujúcou maďarčinou, ktorá pôsobila, podľa neho, na slovenský ľudový jazyk viac ako čeština. Tvrdil, že ak sa v dôsledku prirodzeného historického rozvoja sloven-

⁶ Tamže, s. 5.

⁷ Tamže, s. 7.

⁸ Tamže, s. 31.

⁹ Tamže.

čina osamostatní, tak sa Slováci prestanú spoliehať na českú osvetu a české knihy a „*súc osamotení, poznajú vlastné sily a opierajúc sa o ne zariadia svoj život na základoch reálnych...*“¹⁰ Czamblova teória o nehomogénnom praslovanskom základe slovenčiny s inklináciou k južnoslovanským jazykom sa ale nepotvrdila.¹¹

V slovenskom prostredí sa aj v súčasnosti stretávame s rôznymi názormi na spis S. Czambla *Minulost, přítomnost a budoucnost česko-slovenské národní jednoty*. V našom texte pôjde viac ako o jazykovedné otázky práve o kultúrno-spoločenský recepčný ohlas tohto spisu a o zachytenie reakcií nielen zo slovenskej, ale najmä z českej strany, ktoré boli naozaj veľmi ostré. Otvorenou však zostáva otázka, či boli dané ohlasy primerané alebo boli výsledkom politickej nedôvery k jeho osobe,¹² čo súvisí aj s rozdielnymi pohľadmi nielen českej a slovenskej strany, ale aj jednotlivých osobností.

Prekladateľ spisu do češtiny, ktorým bol slovenský študent a horlivý zástanca vzájomnosti Eduard (Eduard) Guller, ho uviedol svojím vlastným úvodom (s. III–VIII), v ktorom sa prihlásil k myšlienke spoločného „československého“ národa, ktorý by sa mal stať spoločným politickým programom a historicky sa najviac prejavil v troch výrazných epochách: cyrilo-methodskej, husitskej a protestantskej. Táto jednota bola neskôr porušená národnostným a jazykovým „separatizmom“ Slovákov v polovici 19. storočia, ktorý viac vyplýval „z rozjaření citového, než z reálných důvodů rozumových“,¹³ ale od 70. rokov prišla protireakcia a návrat k pôvodným ideálom jednotného celku. „Osamostatnenie“ slovenčiny tak podľa neho odporovalo dejinnej a „morálnej“ pravde, stalo sa iba prostriedkom agitácie a politických intríg, ku ktorým sa prihlásil S. Czambel, v Čechách označovaný ako slovenský „separatista“, ktorý podľa Gullera propagoval „*velkomadžarskou státní ideí, nikoli násilně a přímo, nýbrž důmyslnější a rafinovanější metodou: pseudo-vědeckou argumentací*“ a pod zámienkou filologického skúmania chcel „*roztrhati veškeré ony odvěké národní svazky*“,¹⁴ čím by sa oslabili aj české hospodárske a politické „nároky“ na Slovensko. Autorovi spisu podľa prekladateľa údajne nešlo o vedecké skúmanie, ktoré maskoval lingvistickým úsilím o osamostatnenie slovenčiny, ale zostával verným úradníkom vlády. Spis zároveň nielen informoval

¹⁰ CZAMBEL, Samo: *Slováci a ich reč*. Budapešť, n. vl. 1903, s. 266.

¹¹ Porov. ŽIGO, Pavol: *Pôvod slovenčiny z pohľadu Sama Czambela*. Slovenská reč, 71, 2006, č. 6, s. 350–354.

¹² Hodnotením spoločensko-politického kontextu pôsobenia Sama Czambla sa zaoberá aj ŽEŇUCHOVÁ, Katarína: *Samuel Cambel na pomedzí vedných disciplín. Zberateľské dielo Samuela Cambela v kontexte výskumu ľudovej prózy na Slovensku*. Martin, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Matica slovenská 2009, s. 26–29.

¹³ GULLER, Eduard: *Předmluva překladatelova*. In: CZAMBEL, Samo: *Minulost, přítomnost a budoucnost česko-slovenské národní jednoty*. Kulturní a politická studie. Překlad Eduard Guller. Praha, A. Malíř 1904, s. IV.

¹⁴ Tamže, s. V.

K recepcii Czamblovo diela

aj maďarskú publicistiku a štátne úrady o úrovni slovensko-českých vzťahov, ale na druhej strane aj varoval českých a slovenských vlastencov pred politizujúcim podtextom Czamblovej knihy, o ktorej napr. Kálal tvrdil, že „*přípravuje Slováckům cestu k národnímu hrobu*“.¹⁵ Podľa prekladateľa našla Czamblova teória mostu, tzn. „romantická predstava“ o predurčenej samostatnej slovenskej kultúre, ktorá sa stane mostom k maďarskej kultúre, negatívne ohlasy aj v slovenskom kontexte a výnimkou bolo iba mlčanie alebo zdržanlivý postoj martinských národovcov, ktorí, naopak, videli v Czamblovi „*tajného bojovníka za najvyšší duševní statky slovenského národa*“.¹⁶

Vydanie prekladu Czamblovo diela bolo z českej strany premysleným kultúrnym, ale aj politickým činom, a to už aj preto, že popri samotnom texte sa v ňom takticky opäť publikovali slovenské a české reakcie – recenzie a komentáre. Je zvláštne a až neuveriteľné, že mladý slovenský študent E. Guller bol schopný tento spis preložiť, napísať úvod, doslov i rozsiahle poznámky, v ktorých bol schopný podrobne citovať názory Czambla a upozorňovať na vecné a jazykové nepresnosti alebo chyby. O osobnosti prekladateľa nemáme takmer žiadne informácie až na záznamy jeho podpisov na spolkových schôdzach Detvana a neznámym zostáva aj jeho neskoršie pôsobenie. Prekladateľ E. Guller, ktorého potom J. Škultéty nazval „skazeným slovenským študentom“,¹⁷ bol mladým intelektuálom z okruhu pražského spolku Detvan a Československej jednoty, ktorej cieľom bolo prispievať na štúdium slovenských študentov v Prahe a na Slovensku finančne podporovať rodiny Slovákov uväznených pre politickú činnosť. Československá jednota vznikla v máji 1896 zo slovakofilskej iniciatívy univerzitných intelektuálov, novinárov, spisovateľov, prívržencov tradičnej vzájomnosti oboch národov a kruhov českej finančnej buržoázie, najmä predstaviteľov Živnobanky (J. Preiss, R. Pilát atď.), ktorá chápala Slovensko ako geograficky blízky región vhodný na vývoz kapitálu, nové pracovné možnosti a dostupné surovinové zdroje. Slovensko ako súčasť Uhorska zároveň znamenalo aj vstupnú bránu pre predpokladaný vývoz českého kapitálu na Balkán. Nie náhodou bolo vydanie preloženého diela finančne podporené Českou akadémiou vied a umenia a jej predsedom Josefom Hlávkom, ktorý sa verejne hlásil k slovakofilskej orientácii, k ideológii čechoslovakizmu. Pre zachovanie vyváženosti oboch strán priniesol Guller aj polemizujúcu Czamblovu odpoveď, ktorá vychádzala z jeho predchádzajúcich argumentov. Symptomatické však bolo to, že daná publikovaná Czamblova polemika, písaná formou otvoreného listu z 19. februára 1903 redaktorovi Ľudových novín A. Bielkovi, bola v obsahu uvedená iba pod neutrálnym názvom *Dr. Czambel a „samostatná slovenčina“* a

¹⁵ Tamže, s. VI.

¹⁶ Tamže, s. VII.

¹⁷ Citované podľa WEINGART, Miloš: *Ideové pozadí díla Czambelova*. Časopis pro moderní filologii a literatury, 9, 1923, č. 1, s. 9 (pôvodne J. Škultéty, *Národné noviny*, 21. 12. 1909).

dokonca k nej boli pripojené kritické poznámky.¹⁸ Vo svojej polemickej reakcii slovenský jazykovedec odkázal aj na svoju ďalšiu pripravovanú knihu (*Slováci a ich reč*), ktorá mala vyvrátiť kritické poznámky Čechov a prívržencov česko-slovenskej vzájomnosti. „V obširnom spise ... rozložím,“ tvrdil, „že je všetko samý chaos, čo vieme o poslednom tisícročí Slovákov a ich reči, že je výplivom z toho všeobecného chaosu a že i terajšia reč je samý chaos“.¹⁹ Cestu z krízy videl v potvrdení samostatnosti slovenčiny na základe podrobného výskumu domácich dialektov.

Už sme uviedli, že preklad Czamblovho spisu *Minulost, přítomnost a budoucnost...* vyvolal v českom prostredí silnú kritiku, v ktorom sa proti nemu ozval najmä publicista Karel Kálal v Osvěte, ktorý sa však už nevyjadroval proti slovenskému jazykovému osamostatneniu. Podľa neho nespočívala podstata vzájomnosti v spoločnom spisovnom jazyku, ale v rovnocennej výmene kultúrnych hodnôt, v politickej, kultúrnej, dokonca aj národnej jednote. Kálal tvrdil, že „o jednotném spisovném jazyku náleží rozhodnouti především Slovákům a je to úkol budoucnosti“,²⁰ ale predsa len považoval literárny „rozkol“ za tragický pre vývoj spoločného „československého“ národa. Použil kultúrohistorické argumenty – tradičnú blízkosť, nebezpečenstvo maďarizácie alebo nevypselosť Slovenska, ktoré je „svým duchovním vývojem na stupni idealisujícího jinocha“.²¹ Predstavoval tak odmietavý postoj českej strany k Czamblovi (ten bol v nepodpísanej reakcii z Času pod názvom *Česko-slovenská jednota národní* označovaný nielen ako „nepřítel nanejvýš nebezpečný“,²² ale dokonca expresívne aj ako „zvrhlé individuum“⁽²³⁾), ktorá tvrdila, že daným spisom poskytol svoju nevyvrátiteľnú autoritu odborníka (aj za prísľub materiálnych výhod) do služieb uhorskej vlády. Autorom označenia za „zvrhlé individuum“ bol, podľa A. Pražáka, mladý slovenský študent a čechoslovakista M. R. Štefánik,²⁴ ktorý ho tak nazval preto, že „volal Maďary na pomoc proti češtině na Slovensku“,²⁵ čo malo oslabiť historické spojenie s Čechmi, spo-

¹⁸ Dr. Czambel a „samostatná slovenčina“. (Dopis dra Czambela). Pretlačené: CZAMBEL, Samo: *Minulost, přítomnost a budoucnost česko-slovenské národní jednoty. Kulturní a politická studie*. Přeložil Edvard Guller. Praha, A. Malíř 1904, s. 86–89. Za listom sú pripojené *Poznámky na dopis dra Czambela*, s. 90–98; nepodpísané (pôvodne vyšlo: Ludové noviny, 1903, č. 20, 22, 23).

¹⁹ Tamže, s. 89.

²⁰ KÁLAL, Karel: Na věky od Čechů! Pretlačené tamže, s. 79.

²¹ Tamže, s. 77.

²² *Česko-slovenská jednota národní I*. Pretlačené tamže, s. 65; nepodpísané (pôvodne uverejnené v periodiku Čas, 17, 1903, Příloha Času k číslu 27, s. 1)

²³ *Česko-slovenská jednota národní III*. Pretlačené tamže, s. 68; nepodpísané (pôvodne uverejnené v periodiku Čas, 17, 1903, Příloha Času k číslu 40, s. 1)

²⁴ PRAŽÁK, Albert: *Národ se bránil. Obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*. Praha, SFINX 1946, s. 352–353.

²⁵ Tamže, s. 353.

K recepcii Czamblovho diela

ločnú kultúrno-jazykovú jednotu a ohroziť tak „budoucnosť dvoj-jediného národa československého“.²⁶ V nepodpísanej stati *Česko-slovenská jednota národní*,²⁷ ktorá bola pôvodne uverejňovaná na pokračovanie v Čase a v ktorej sa upozorňovalo na maďarské vydanie spisu, jej autor úmyselne nepolemizoval s filologickými argumentmi v spise, ale s jeho neskrývanou ideológiou. Podľa neho Czambel považoval rozšírenie českej kultúry a češtiny na Slovensku za mor, ktorý už nakažil široké masy, a preto je povinnosťou maďarskej vlády úradne zakročiť. Autor článku útočil aj na „slovenskosť“ Czambla, ktorý sa vraj odnárodnil, čím sa sám vylúčil z národa. Z toho vyplývalo, že vydanie tohto najmä z českej strany chápaného „protislovenského“ spisu ukazovalo na českú potrebu zaktualizovať česko-slovenskú vzájomnosť, o ktorú sa snažilo aj hnutie hlasistov predstavujúce podľa jedného publikovaného dobového názoru „zdravou reakciou, pravou protivou oné letargie, do níž vvrhl národ hurbansko-martinský fatalismus“.²⁸

Na rozdiel od českej bola slovenská reakcia na daný spis rôzna, a to aj podľa politických záujmov. Martinské kruhy, ktoré boli sústredené okolo Národných novín a Slovenských pohľadov, zaujali najmä neutrálny postoj. Napr. J. Škultéty ostro polemizoval s redaktorom Ľudových novín A. Bielkom, že štúrovské konštituovanie spisovnej slovenčiny nebolo dielom náhody, ale bolo pripravené protireformačnou historickou tradíciou. „*My nevideli sme nijakej príčiny písať proti tej maďarskej brošúre. Mali sme písať proti jej pôvodcovi preto, že chce mať čistý, rýdzy slovenský jazyk?*“²⁹ pýtal sa Škultéty, ktorý súhlasil s Czamblovými závermi o autochtónnosti spisovnej slovenčiny, no vzhľadom na jeho politickú orientáciu na Maďarov pripustil, „že ... v politike ide (S. Czambel – pozn. A. Z.) *prid'aleko, to je jeho vec*“.³⁰ Škultéty žiadal od Čechov väčšie porozumenie pre slovenské záležitosti a bol najmä proti údajnému pročeskoslovenskému liberalizmu mladšej slovenskej hlasistickej generácie zastúpenej napr. V. Šrobárom. Ten na rozdiel od Škultétyho, ktorý vysvetľoval Czamblove názory úmyselnou stratégiou skrytého vlastenca, nevidel v počešťovaní spisovného slovenského jazyka akýsi prvok cudzosti, ale dôkaz postupného zblížovania.

²⁶ *Česko-slovenská jednota národní I*. Pretlačené v spise CZAMBEL, Samo: *Minulost, přítomnost a budoucnost česko-slovenské národní jednoty. Kulturní a politická studie*. Přeložil Edvard Guller. Praha, A. Malíř 1904, s. 64; nepodpísané (pôvodne vyšlo v periodiku Čas, 17, 1903, Příloha Času k číslu 27, s. 1).

²⁷ *Česko-slovenská jednota národní I–III*. Pretlačené tamže, s. 64–69; nepodpísané (pôvodne vyšlo v periodiku Čas, 17, 1903, Příloha Času k číslu 27, s. 1; č. 34, s. 1; Příloha Času k číslu 40, s. 1).

²⁸ *Česko-slovenská jednota národní I*. Pretlačené tamže, s. 64; nepodpísané (pôvodne vyšlo v periodiku Čas, 17, 1903, Příloha Času k číslu 27, s. 1).

²⁹ J. Šk. [= Jozef Škultéty]: *Proti slovenčine*. Pretlačené In: tamže, s. 101–102.

³⁰ Tamže, s. 102.

Je zaujímavé, že Škultéty zachytil v spomienkovom článku v Slovenských pohľadoch³¹ aj svoj vzťah k tomuto slovenskému jazykovedcovi – najprv to bolo odmietnutie jeho *Príspevkov k dejinám národa slovenského* (1887), ale po osobnom zoznámení sa Škultétyho s týmto slovenským jazykovedcom nakoniec došlo k Czambelovmu zblíženiu sa s martinským prostredím, ktoré mu potom umožnilo vydať napr. monografiu *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (Martin 1906). Škultéty síce nezastával jeho teóriu o juhoslovanskom pôvode slovenčiny, ale považoval Czambla za medzinárodne uznávaného jazykovedca, ktorý ako „Slovák v duši statočný“³² zostal vlastencom. Aj P. Sochán vysvetľoval Czamblove politické aktivity tým, že autor „musel diplomatisovať, ináč by v záujme slovenčiny nebol mohol toľko vykonať“³³ a J. Škultéty sa vo svojom nekrológu z roku 1909 snažil vysvetliť politické pohnútky Czamblových teórií a jeho údajného záujmu o odbohemizovanie slovenskej kultúry.³⁴ Všetky názory a postoje tohto slovenského jazykovedca boli vraj iba predstierané a mali zastrieť pravé slovenské národné ciele, ako napr. obhajobu živých slovenských dialektov. Podľa neho umožnilo Czamblovi práve postavenie vládneho úradníka bez väčších problémov vedecké štúdium slovenčiny. Aj keď, ako už bolo povedané, Škultéty nesúhlasil s jeho hypotézou o juhoslovanskom pôvode Slovákov, Czamblovu morálnu autoritu bránil tvrdením, že „jeho posvätenosť bola taká bezhraničná, že odhodlal sa prijať na seba škvrnu, len aby mohol vykonať službu slovenskému jazyku“.³⁵ Jeho ľudský a politický profil uzatvoril tvrdením, že „zdanlivé jeho zapredávanie slovenského jazyka bolo len taktika“.³⁶

K Czamblovej lingvistickej teórii sa vyjadrili aj českí mladogramaticky orientovaní filológovia, absolventi viedenskej univerzity (F. Pastrnek, V. Vondrák atď.), ktorí silne ovplyvnili české odmietanie spisovnej slovenčiny. Pastrnek, ktorý bol uznávaným predsedom Českoslovskej jednoty a ktorý vychádzal z názorov svojich učiteľov F. Miklošiča a V. Jagiča, považoval české a slovenské dialekty za vnútorne diferencovaný, ale navonok jednotný jazykový systém. Z týchto dôvodov sa postavil proti Štúrovej „odluke“ a jej dôvody nevidel iba v literárnych a kultúrnych potrebách, ale najmä v náboženskom a politickom aspekte. „Odtŕhnutie“ Čechov a Slovákov v dôsledku jazykového „rozkoľu“ údajne napomohlo rakúsko-uhorskému dualizmu, ktorý uľahčil maďarizáciu na Slovensku a sproblematizoval plánované slovensko-české politické spojenie v budúcnosti. F. Pastrnek sa odvo-

³¹ ŠKULTÉTY, Jozef: *Slovenské pohľady*. (Rozpomienky na začiatku ich 50. ročníka.) Slovenské pohľady, 50, 1934, č. 1, s. 2–8.

³² Tamže, s. 6.

³³ SOCHÁŇ, Pavel: *Czambelov životopis*. Živena, 1, 1910, č. 2, s. 25.

³⁴ ŠKULTÉTY, Jozef: † *Dr. Samuel Czambel*. Národné noviny, 40, 1909, č. 150, s. 2–3, 21. 12.

³⁵ Tamže, s. 2.

³⁶ Tamže.

K recepcii Czamblovho diela

lával na V. Jagića a archeologické výskumy a vo svojej štúdií *Slováci jsou-li Jihoslované?*³⁷ tvrdil, že Slováci sú súčasťou západoslovenského česko-moravsko-slezsko-slovenského celku, aj keď mali neskôr v rámci Uhier z tejto skupiny najväčšie vzťahy s juhoslovenskými národmi. Práve Pastrnka môžeme uviesť ako modelový príklad českého záujmu o Slovensko na prelome 19. a 20. storočia, ktorý sledoval prostredníctvom filológie aj politické ciele. Jeho po nemecky napísaná habilitačná práca *Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Sprache in Ungarn*,³⁸ ktorá bola podľa Weingarta prvým moderným rozborom slovenských dialektov a „jedinou vedeckou mluvnici slovenskou ... na srovnávacím základe, na stálém zřeteli k sousedním dialektům“,³⁹ dokazovala prostredníctvom rozsiahlej excerpcie zo slovenských literárnych textov variantnosť slovenského hláskoslovného vývoja v porovnaní s českou situáciou. Ako jeden z prvých českých dialektológov sa Pastrnek pokúsil použiť dotazníkovú metódu ako prostriedok terénneho zberania, ktorého cieľom bolo geografické vymedzenie výskytu slovenských dialektov aj s ich gramatickými, morfológickými a lexikálnymi charakteristikami.⁴⁰ Pastrnek podnikal z Viedne viaceré cesty na západné Slovensko, pri ktorých nadviazal osobné kontakty s predstaviteľmi slovenskej inteligencie (J. E. Holuby, Š. Mišík, J. Škultéty atď.). Podozrenie z panslavistickej agitácie v období uhorských volieb viedlo aj k predčasnému ukončeniu zberu. O výsledkoch tzv. slovenskej akcie Pastrnek podal informácie v sérii článkov pod názvom *Študovanie slovenčiny* publikovaných v rokoch 1893–1897 v *Slovenských pohľadoch*.⁴¹ (Otázku dnešného slovenského hodnotenia tohto výskumu ponechávame vedome stranou.)

Pastrnkova polemika s Czamblom, ktorá sa odohrávala na konci 19. storočia, mala jasný politický podtext – objasniť, či sú Slováci, ako malý slovanský národ, schopní (tak ako Česi) úspešne dokončiť proces svojej národnej emancipácie. Rus-

³⁷ PASTRNEK, František: *Slováci jsou-li Jihoslované?* Věstník České akademie, 13, 1904, č. 1, s. 1–24 (v skrátenej a upravenej podobe pretlačené s rovnakým názvom aj v časopise Naše doba, 11, 1904, č. 9, s. 711–714).

³⁸ PASTRNEK, František: *Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Sprache in Ungarn*. Wien 1888. Porov. WEINGART, Miloš: *Bibliografický soupis literární činnosti prof. Fr. Pastrnka*. Časopis pro moderní filologii a literatury, 3, 1913, s. 431–440.

³⁹ WEINGART, Miloš: *Život a dílo prof. Františka Pastrnka*. In: *Slovanský sborník věnovaný prof. Františku Pastrnkovi k sedmdesátým narozeninám. 1853–1923*. Ed. Miloš Weingart. Praha, Klub moderních filologů 1923, s. XXIV.

⁴⁰ Porov. PROFANTOVÁ, Zuzana: *Impulzy Františka Pastrnka pre slovenský národopis a jazykovedný systém*. Slavica Slovaca, 27, 1992, č. 1, s. 82–88.

⁴¹ PASTRNEK, František: *Študovanie slovenčiny*. Slovenské pohľady, 13, 1893, č. 3, s. 176–77, č. 4, s. 237–245, č. 5, s. 301–309, č. 6, s. 368–375, č. 7, s. 426–434, č. 9, s. 549–564, č. 10, s. 631–639, č. 11, s. 692–698, č. 12, s. 762–767; 14, 1894, č. 1, s. 58–63, č. 2, s. 126–130, č. 3, s. 188–193, č. 4, s. 252–256, č. 5, s. 304–308, č. 12, s. 743–747; 15, 1895, č. 1, s. 57–59, č. 2, s. 118–122, č. 4, s. 252–256, č. 7, s. 438–443; 16, 1896, č. 7, s. 431–433; 17, 1897, č. 1, s. 44–46.

ký slavista T. Florinskij nesúhlasil vo svojom spise *Lekcii po slavjanskomu jazykoznaniju II* (S.-Peterburg – Kyjev 1897) s názorom V. Jagiča, ktorý češtinu a slovenčinu chápal ako dve krídla, tvoriace „jednosť v gruppe slovanských jazykov“,⁴² ako vo svojej recenzii v Slovenských pohľadoch uviedol J. Škultéty. Florinskij hovoril o blízkosti češtiny a slovenčiny v rámci západoslovanských jazykov, ale odmietol, že tvoria historický celok a z toho vyplývajúce kultúrohistorické a politické dôsledky. Do týchto názorov vstúpil svojou recenziou aj F. Pastrnek, ktorý zase podporil Jagiča.⁴³ Je možné, že táto diskusia, ktorá prebiehala na stránkach Slovenských pohľadov a českých odborných časopisov, ovplyvnila aj Vlčkovu poňatie slovenskej literatúry, ktoré na prelome 19. a 20. storočia kolísalo medzi dvoma polohami: na jednej strane – slovenská literatúra ako samostatný vývojový prúd, ale uskutočňovaný v úzkej spätosti s českým pohybom, na strane druhej – slovenská literatúra ako výraz regionálnej tendencie podriadenej širšej „československej“ literatúre. Vlček v liste F. Pastrnkovi z 29. apríla 1898 súhlasil s jeho kritikou Florinského, ktorá bola uverejnená v Listoch filologických, a sám sa o samostatnosti slovenskej literatúry vyjadril takto: „... slovakizující předběrnoláčtí katolíci ideově, látkově, ba i formou stále a stále až do Štúra, ba i po něm ... odvislí jsou od literatury české tak mnohonásobně, že o nějaké b y t n é , ideou i rázém vnitřním oprávněně z v l á š t n í literaturě slovenské nelze mluvíti. Zbývá tedy pouze jazyk ... není samostatný celek pro sebe, nýbrž jen částí celku všečeského.“⁴⁴

Vedecká a organizačná činnosť F. Pastrnka, ktorý bol v rokoch 1896–1903 prvým predsedom spolku Československá jednota, sa cez výskum slovenských dialektov zameriavala aj na všeobecné poznanie dejín a kultúry Slovenska. V dotazníkovej akcii Pastrnka nezaujímal iba jazykovo-zemepisný charakter, ale aj národopisné fakty, napr. demografické a sociálne pomery, profesionálna a náboženská orientácia, otázky emigrácie a pod. Jeho slovakofilská orientácia však vyplývala z kultúrno-organizačnej a vedeckej propagácie myšlienky jazykovej a národnej jednoty Čechov a Slovákov, z toho, že sa snažil zaradiť „stratený“ región s jeho „dialektom“ ku spoločným koreňom. Aj v stati *Slovenština*, uverejnenej v zborníku Umeleckej besedy *Slovensko* (1901),⁴⁵ Pastrnek v rámci svojho jednostranného zamerania zapochyboval o existencii samostatnej slovenskej literatúry písanej vlastným spisovným jazykom, ba dokonca dokazoval, že budúcnosť oboch národov je možná iba pod podmienkou kultúrnej a národnej jednoty. Na druhej strane ale uznával, že slovenský jazyk a vlastná literatúra predstavujú

⁴² ŠKULTÉTY, Jozef: *Lekcii po slavjanskomu jazykoznaniju*. Slovenské pohľady, 8, 1898, č. 3, s. 121; podpísané Šk.

⁴³ PASTRNEK, František: *Jazyk československý*. Listy filologické, 25, 1898, s. 215–238.

⁴⁴ Citované podľa PATERA, Ludvík: *K Vlčkovu pojetí slovenské literatury*. Acta Universitatis Carolinae – Philologica 4 – 5. Praha, SPN 1969, s. 195.

⁴⁵ PASTRNEK, František: *Slovenština*. In: *Slovensko*. Sborník statí věnovaných kraji a lidu slovenskému. Praha, Umělecká beseda svým členům na rok 1901, s. 44–56.

K recepcii Czamblovho diela

nástroj k upevneniu národnej identity a ideologickú oporu proti násilnej maďarizácii. Podľa Š. Švagrovského mohol byť Pastrnkom redigovaný zborník *Slovensko* a jeho štúdia aj určitým podnetom pre vznik po maďarsky napísaného spisu *Minulost, přítomnost a budoucnost...*, ktorý predstavoval iný názorovo vyhranený politický prúd.⁴⁶ Musíme tu zdôrazniť, že Pastrnkovo filologické hodnotenie Czamblovej teórie obsahovalo skrytú politickú motiváciu – zabrániť rozpadu česko-slovenskej jednoty, ktorá poskytovala (podľa českej strany) Slovákom oporu pred nebezpečenstvom kultúrnej a národnostnej maďarskej asimilácie.⁴⁷ M. Weingart videl Pastrnkov význam v oblasti jazykovednej slovakistiky v posunutí diskusie do vedeckej roviny⁴⁸ a tvrdil, že úvahy o pomere slovenčiny a češtiny sú už zbytočné – ide o dva samostatné spisovné jazyky ako dva prejavy spoločného jazykového celku, ktoré sa musia študovať v širšom kontexte slovanských jazykov. Pri ideovom hodnotení Czamblovho diela upozorňoval na to, že „se opírá o mínění cizích, která jsou pro něho autoritativními, a těmito autoritami, leckdy dosti pochybnými, nahrazuje vlastní úsudek a badatelský postup“.⁴⁹ Pastrnek vo vzťahu k Czamblovi vo svojich názoroch neustúpil, ale s odstupom času dokázal v nekrológu *†Dr. Samuel Czambel*⁵⁰ vyzdvihnúť kvality tohto slovenského jazykovedca a oceniť jeho dialektologické výskumy a snahu o pravopisnú reformu.

Podobný postoj zaujal aj český slavista Jiří Polívka a po vydaní Czamblovej jazykovednej monografie *Slovenská řeč a jej místo v rodine slovanských jazykov* (Martin 1906) napísal podrobnú recenziu.⁵¹ Czambel v knihe zopakoval svoje lingvistické teórie, ale pripojil k nej folkloristický materiál z východného Sloven-

⁴⁶ Porov. ŠVAGROVSKÝ, Štefan: *Jazykovedné dielo S. Czambla v osídlach politiky*. Slovenská reč, 71, 2006, č. 6, s. 332.

⁴⁷ Pastrnek o. i. recenzoval dve práce Sama Czambla a napísal nekrológ – PASTRNEK, František: *S. Cambel, Slováci a ich reč. V Budapešti 1903*. Rec. Archiv für slavische Philologie, 26, 1904, s. 290–304; tenže: *S. Cambel, Slovenská řeč a jej místo v rodine slovanských jazykov. V Turčianskom Sv. Martine 1906*. Rec. Archiv für slavische Philologie, 29, 1907, s. 135–140; tenže: *Dr. Samuel Czambel*. (Nekrológ.) Archiv für slavische Philologie, 32, 1911, s. 319–320.

⁴⁸ Porov. WEINGART, Miloš: *Život a dílo prof. Františka Pastrnka*. In: *Slovanský sborník věnovaný prof. Františku Pastrnkovi k sedmdesátým narozeninám. 1853–1923*. Ed. Miloš Weingart. Praha, Klub moderních filologů 1923, s. XXV.

⁴⁹ WEINGART, Miloš: *Ideové pozadí díla Czambelova*. Časopis pro moderní filologii a literatury, 9, 1923, č. 1, s. 8.

⁵⁰ PASTRNEK, František: *† Dr. Samuel Czambel*. Archiv für slavische Philologie, 32, 1911, s. 319–320.

⁵¹ POLÍVKA, Jiří: [Bez názvu.] *Izvestija ruskogo jazyka*, 12, 1907, kniha 3, s. 345–390; tenže: *Slovenská řeč a jej místo v rodine slovanských jazykov*. Listy filologické, 34, 1907, č. 1, s. 22–42. V slovenskom prostredí parafrázoval závery danej recenzie ŠKULTÉTY, Jozef: *Úsudky o knihe dr. Czambela: Slovenská řeč a jej místo v rodine slovanských jazykov*. Slovenské pohľady, 27, 1907, č. 3, s. 188–189.

ska, a tak sa pokúsil o stanovenie hraníc východných slovenských nárečí v konfrontácii s ruskými dialektmi. Monografia, ktorá vyvolala veľký ohlas v medzinárodných vedeckých – najmä v ruských a českých – kruhoch, patrí k východiskovým dielam modernej slovenskej dialektológie. Polívka, takisto ako aj český folklorista Č. Zíbrt,⁵² vysoko vyzdvihol etnografickú hodnotu dialektologického zberu ľudových prozaických textov, skutočnosť, že Czambel reprodukoval dané texty hodnoverne, v ich ucelenej a neporušenej podobe. Českému slavistovi umožnil jeho zber uskutočniť porovnávacie analýzy migrujúcich sujetov v stredoeurópskom interetnickom kontexte a do svojho *Súpisu slovenských rozprávok I–V* (Turčiansky Sv. Martin 1923–1931) zahrnul niektoré Czamblove folklórne naratívy zo stredného a východného Slovenska.⁵³ Polívka vo svojej recenzii, v ktorej sa snažil oddeliť osobný a vedecký postoj, tvrdil, že lingvistické teórie slovenského jazykovedca a jeho odklon od českého prostredia priamo súviseli aj s jeho politickou pozíciou maďarského úradníka. Nie náhodou odkázal aj na maďarské vydanie spisu *A cseh-tót nemzetegység multja...*

Rozpor medzi Czamblovými vedeckými a politickými postojmi sa pokúsil na začiatku 20. rokov minulého storočia analyzovať aj český slavista M. Weingart.⁵⁴ Svojím štúdiom Czamblovej literárnej pozostalosti sa dopracoval k názoru, že Czamblova taktika nebola nevinná, pretože prekročil hranice nevyhnutnej loajality, a videl v ňom „tragický zjev slovenské duše“.⁵⁵ V tomto podtexte stál, podľa Weingarta, aj záujem – ako to videl napr. z Czamblovho rukopisu článku *Slovenskí evanjelici nectia samých seba* a z monografie *Slováci a ich reč* (Budapešť 1903) – podporovaný maďarskou vládou politikou: priviesť slovenských evanjelikov augsburského vyznania k tomu, aby vo svojich bohoslužbách najprv nahradili češtinu slovenčinou a potom definitívne maďarčinou. Podľa záverečného Weingartovho hodnotenia vystupovalo Czamblovo dielo na jednej strane „jako plod úctyhodné a dlouholeté vytrvalosti“, na druhej strane „ale porušeného charakteru“.⁵⁶

Súčasní jazykovedci vyzdvihujú Czamblove nespochybniteľné miesto v dejinách slovenskej jazykovedy a jeho záujem o historickú dialektológiu a folkloristiku. Ale pri hodnotení jeho práce o česko-slovenskej národnej jednote sa zachováva aj určité rezervované stanovisko. M. Prídavková-Mináriková tvrdí, že v pod-

⁵² Porov. ZÍBRT, Čeněk: [Bez názvu.] Český lid, 17, 1908, č. 2, s. 111.

⁵³ Porov. ŽEŇUCHOVÁ, Katarína: *Czambelove zbierky ľudových naratívov vo svetle súčasných folkloristických výskumov*. In: Od teórie jazyka k praxi komunikácie. Sborník prací členů Katedry českého jazyka a literatury. Eds. Daniel Bina – Miloš Zelenka. České Budějovice, Pedagogická fakulta JU 2007, s. 62–80.

⁵⁴ WEINGART, Miloš: *Ideové pozadí díla Czambelova*. Časopis pro moderní filologii a literatury, 9, 1923, č. 1, s. 7–11; č. 2, s. 111–116.

⁵⁵ Tamže, s. 11.

⁵⁶ Tamže, s. 116.

K recepcii Czamblovho diela

state dodnes platí Czamblov názor, že „Slováci sa v spisovnom jazyku od Čechov neodtrhli, ale že sa slovenský jazyk vyvíjal popri českom postupne po stáročia a Bernolák uzákonil súdobý stav“.⁵⁷ Švagrovský uvádza, že názor o Czamblovej určitej „čechofóbií“ sa považuje za ideologickú floskulu znevažujúcu autorovo jazykovedné dielo.⁵⁸ Na druhej strane M. Hodža vo svojom nekrológu *Za Samom Czamblom*⁵⁹ tvrdil o diele tohto slovenského jazykovedca, že má „príchut' politickú“, a že „predpojatost', s ktorou hájil sa proti všetkým historickým, národopisným i rozumovým dôvodom, jeho zásady vyvracajúcim, zavržala jeho vedeckému menu hlboké rany...“⁶⁰ Napr. Ľ. Novák odhaľoval podtexty jeho taktických postojov – loajalitou k maďarským vládnym kruhom získať možnosť študovať slovenské dialektky.⁶¹ S. Ondrejovič charakterizuje túto skutočnosť slovami, že: „Uhorské pomery, v ktorých Samo Czambel žil a pracoval, nútili ho k istému machiavelizmu, a to najmä v otázke česko-slovenského vzťahu ... Zasiel až tak ďaleko..., že Maďarom dokazoval potrebu podporovať slovenčinu práve v záujme maďarizácie.“⁶² Ľ. Ďurovič zase hovorí o „dvojakej projekcii diela“,⁶³ o Czamblovej sebareflexii, odrážajúcej sa v zložitej „schizofrenickej“ pozícii na jednej strane vládneho „promaďarského“ úradníka a na druhej „proslovenského“ vlastenca, ktorý vo svojich básňach píše o konflikte „svodnej reči moci“ a „zrieknutia sa chleba“.⁶⁴

Básne z nepublikovanej zbierky *Z cestovného denníka* (1898), ktoré objavil M. Weingart, poukazujú na Czamblov silný vlastenecký vzťah k slovenskému národu a materinskému jazyku. Pri jeho súčasnom hodnotení je preto možné vychádzať z dvoch hľadísk – z filologického, lingvistického, a z kultúrnohistorického s politickými konotáciami. Zatiaľ čo prvé hľadisko podlieha jasným normám a v súčasnosti sa oceňuje Czamblov výrazný prínos do slovenskej jazykovedy a etnografie, druhé sa pohybuje aj v rovine politizujúcich špekulácií a hypotéz. Nás v tejto kapitole zaujímalo jeho (najmä z českej strany vnímané) „problematické“ miesto v dejinách česko-slovenských vzťahov na prelome 19. a 20. storočia v sú-

⁵⁷ PRÍDAVKOVÁ-MINÁRIKOVÁ, Marianna: *Samo Czambel*. In: Biografické štúdie 4. Martin, Matica slovenská 1973, s. 56.

⁵⁸ Porov. ŠVAGROVSKÝ, Štefan: *Jazykovedné dielo S. Czambela v osídlach politiky*. Slovenská reč, 71, 2006, č. 6, s. 332.

⁵⁹ HODŽA, Milan: *Za Samom Czamblom*. Slovenský denník, 1910, č. 1, s. 23–24.

⁶⁰ Tamže, s. 24.

⁶¹ Porov. NOVÁK, Ľudovít: *Samo Czambel a slovenská jazykoveda*. Slovenské pohľady, 50, 1934, s. 750–755.

⁶² ONDREJOVIČ, Slavomír: *Samo Czambel – významný slovenský jazykovedec*. Slovenská reč, 71, 2006, č. 6, s. 323.

⁶³ ĎUROVIČ, Ľubomír: *Dvojaká projekcia diela Sama Czambela*. Slovenská reč, 72, 2007, č. 6, s. 344–354.

⁶⁴ Tamže, s. 346. Czamblove verše rozoberal WEINGART, Miloš: *Neznáme básne Czambelovy*. Slovenské pohľady, 38, 1922, s. 91–99.

vislosti s napísaním analyzovaného spisu a jeho prekladom do češtiny. Tento spis je aj v súčasnosti chápaný rozporuplne, čo však neznižuje význam celkového diela Sama Czambla a jeho nespochybniteľné zásluhy o rozvoj slovenského pravopisu a dialektológie.